

פרק שלישי

הציונות בצרפת בעת שואה ותקומה: 1940–1948

צילה הרשקו

במאמר זה אעסוק בשני נושאים מרכזיים: כיצד התמודדה הציונות הצרפתית עם רדיפות הנאצים ומשטר וישי? ומהו התפקיד שמילאה הציונות הצרפתית בעת המאבק על הקמת המדינה? אתמקד בנקודת המבט של חברי תנועת ההתנגדות היהודית בצרפת, אשר לאחר המלחמה השתלבו במאבק להקמת מדינת ישראל. תנועת ההתנגדות היהודית הותירה את רישומה בשני הצמתים ההיסטוריים המרכזיים בתולדות העם היהודי בעת המודרנית – השואה והמאבק על הקמת המדינה. נוסף על כך המאפיינים האידאולוגיים של פעילותה של תנועת ההתנגדות הם מיקרוקוסמוס של יהדות צרפת ושל תפיסותיה את הציונות. אציג במאמר שתי טענות עיקריות: (א) אופייה המיוחד של הציונות שהתפתחה בצרפת בשילוב אופייה האזוראליטי של הקהילה היהודית בצרפת יצרו תנאים מיוחדים שסייעו באופן משמעותי להצלת רוב יהדות צרפת. (ב) הדגם הפרו־ציוני שהתפתח בצרפת בעבר, ושלפיו הציונית נועדה לסייע לאלפי הפליטים היהודים ניצולי הנאצים וחסרי המולדת להקים בית לאומי משלהם, סייע במידה משמעותית למאבק הציוני למען תמיכת צרפת בהקמת המדינה.

א. מלחמת העולם השנייה – שואה והתנגדות

מלחמת העולם השנייה חוללה משבר עמוק ביחסה של הקהילה היהודית לצרפת, כיוון שזו בגדה באזרחיה היהודים ובפליטים היהודים שביקשו מקלט בצרפת. רדיפות היהודים החלו מיד לאחר כיבושה הסופי של צרפת, ביוני 1940, וחלוקתה לשני אזורים: באזור הצפוני, שהיה תחת שלטון גרמני ישיר, פתחו הגרמנים מיד ברדיפות והטילו על היהודים גזרות, וכל אלה הלכו והחריפו משהוחל בגירושם של אלפי יהודים למחנות מעצר כגון דרנסי ומשם למחנות ההשמדה. המשטרה הצרפתית אף היא נטלה חלק בפעולות אלה. גם באזור הדרומי, החופשי לכאורה, שמרכזו היה בעיר וישי, ושבו שלט המרשל פיליפ פטן, התנהלה מערכה אנטישמית חריפה, מלווה בחוקים חמורים נגד הפליטים היהודים בצרפת (שרובם היו מגרמניה, מאוסטריה וממזרח אירופה) ונגד יהודי

צילה הרשקו

צרפת הוותיקים. משטר וישי יזם צעדי 'אריזציה' של הכלכלה והחברה ושלה אלפי יהודים למחנות מעצר, ומשם הם גורשו למחנות ההשמדה מחוץ לצרפת.¹ המנהיגים הרשמיים של יהדות צרפת התקשו לטפל במצב החדש ובעיקר במצוקתם של היהודים הזרים, שהיו כשליש מתוך כ-300,000 יהודי צרפת.² בין יהדות צרפת הוותיקה לבין המהגרים החדשים שרר נתק חברתי ותרבותי עמוק בתקופה שקדמה למלחמת העולם השנייה, שכן יהדות צרפת הוותיקה הייתה מעורה בחיים החברתיים, התרבותיים והמדיניים בצרפת, בעוד שהמהגרים החדשים שמרו בדרך כלל על אורח החיים היהודי המסורתי. רבים מהם השתייכו לתנועות הפועלים, וחלק לא מבוטל מביניהם תמך בתנועה הציונית. היהודים המהגרים היו הראשונים שהגיבו על גזרות הגרמנים ושלטון וישי, והם היו גם הראשונים שנרדפו. יהודי צרפת הוותיקים האמינו תחילה שהגזרות לא תפגענה בהם, אך עד מהרה נוכחו בטעותם, והם עברו בהדרגה לפעילות מחתרית של הצלה והתנגדות. כתוצאה ממדיניות הרדיפות של הגרמנים ובעלי בריתם נרצחו כשליש מיהודי צרפת.³ האסון עלול היה להיות חמור יותר אלמלא פועלן של רשתות ההתנגדות היהודיות בצרפת.

רשתות ההתנגדות היהודיות בצרפת

החל מראשית הכיבוש הגרמני של צרפת, בשנת 1940, קמו רשתות התנגדות יהודיות, שנועדו בראש ובראשונה למטרות של סיוע והצלה. הקמת מסגרות יהודיות ספציפיות נועדה לספק את הצרכים של היהודים שנרדפו על ידי הנאצים ועל ידי משטר וישי ולתת פתרונות לבעיותיהם. תנועת הרזיסטנס (Résistance, בצרפתית: התנגדות) הצרפתית הכללית, שמנתה בראשית המלחמה מתי מעט, חרתה על דגלה את שחרור הטריטוריה הצרפתית. גם היהודים הרבים שהיו ברשתות הרזיסטנס הצרפתיות, אם

1 על משטר וישי ושואת יהודי צרפת נכתבו ספרים רבים. ראו למשל: מ' מארוס ור' פקסטון, משטר וישי בצרפת והיהודים, תרגם ע' שמיר, תל-אביב תשמ"ט; א' כהן (עורך), תולדות השואה: צרפת, ירושלים תשנ"ו; ר' פוזנסקי, להיות יהודי בצרפת 1939-1945, תרגמה ע' פלדור, ירושלים תש"ס.

2 J. Adler, *Face à la persécution: Les organisations juives à Paris de 1940 à 1944*, Paris 1985, pp. 12-19; R. Cohen, *The Burden of Conscience: French Jewish Leadership during the Holocaust*, Indiana 1987

3 כהן (לעיל, הערה 1), עמ' 501; S. Klarsfeld, *Le mémorial de la déportation des juifs de France*, Paris 1978 – לפי קלרספלד 75,721 יהודים גורשו מצרפת, כולל 10,147 ילדים. וראו גם: L. Lazare, *La résistance juive en France*, Paris 1987, p. 223 – לזר חישב ש-27 אחוז מיהודי צרפת הבוגרים ו-13.8 אחוז מילדי צרפת נספו בשואה.

הציונות בצרפת בעת שואה ותקומה

במסגרת המחותרת הצרפתית הכללית ואם במסגרת המחותרת הקומוניסטית, לא הציבו לעצמם כמטרה ישירה את המאבק היהודי.⁴ רשתות ההתנגדות היהודיות בצרפת ביקשו לסכל את כוונותיהם של הצורר הנאצי ושל משתפי הפעולה עמו.⁵ רוב הרשתות פעלו בהתמדה וברציפות מראשית הכיבוש הגרמני ועד לשחרור צרפת בקיץ-סתיו 1944. פעילותן הייתה מגוונת ורב תחומית: הצלת ילדים ומבוגרים ופעילות תרבותית, דתית, כלכלית וצבאית. רשתות ההתנגדות היהודיות בצרפת עסקו בהנפקת תעודות מזויפות, בעזרה לעצורים במחנות בדרום צרפת ובהברחת ילדים, בני נוער ומבוגרים לשווייץ ולספרד. הפעילות המחותרת הייתה כרוכה בהעברת כספים לצורכי המחותרת השונים. במסגרת הפעילות הצבאית הוקמו קבוצות לוחמות בערים שונות בצרפת, כגון טולוז, ליון, גרנובל, ניס ופריז, וקבוצות מאקי (Maquis, המילה מקורה בשם של שיחים סבוכים), בעיקר באזור הטארן וה'הר השחור' שבדרום צרפת. לוחמים שהועברו דרך הפירנאים לספרד הצטרפו לצבאות בעלות הברית, ואנשי מאקי והפלוגות הלוחמות בערים השונות הצטרפו לקרבות לשחרור הטריטוריה הצרפתית ורבים המשיכו להילחם עד סיום המלחמה בנאצים במאי 1945.

רוב חברי תנועת ההתנגדות היהודית דיברו צרפתית ונראו כצרפתים לכל דבר – זו אחת הסיבות להצלחתם להציל חלק ניכר מיהודי צרפת. נוסף על כך האוריינטציה של ההשתלבות וההיכרות עם הסביבה הנוצרית הקלו על הרשתות היהודיות להשיג סיוע גם מצד צרפתים לא יהודים והגדילו בכך את סיכויי ההצלה ואת היקפה.⁶ אופייה של פעילות ההצלה היה בדרך כלל מחותרת, אם כי הארגונים היהודיים ניצלו לעתים לצורך הפעילות המחותרת גם מסגרות לגיטימיות וגלויות כמו זו של הא'יהוד הכללי של האיזראליטים בצרפת' (Union générale des israélites de France, UGIF).⁷ שיטת פעולה זו הייתה כרוכה בסכנה, כיוון שחשפה את הפעילים לשלטונות וישי ולגרמנים. עם זאת בפעילות המשולבת המחותרת והלגלית הייתה גם תועלת לא

4 H. Michel, *Histoire de la résistance en France, 1940–1944*, Paris 1972 על היהודים במחותרת הקומוניסטית הכללית ראו: אדלר (לעיל, הערה 2).
5 על רשתות ההתנגדות היהודיות בצרפת ראו: צ' הרשקו, ההולכים בחושך יראו אור: הרויסטנס היהודי בצרפת, שואה ותקומה: 1940–1949, תל-אביב 2003; לזר (לעיל, הערה 3); D. Knout, *Contribution à l'histoire de la résistance juive en France*, Paris 1947; A. Latour, *La résistance juive en France*, Paris 1970; J. Lazarus, *Juifs au combat: Temoignage sur l'activite d'un mouvement de resistance*, Paris 1947
6 L. Lazare, *Le Livre des justes: Histoire du sauvetage des juifs par des non juifs en France, 1940–1944*, Paris 1993; idem, *Dictionnaire des Justes de France*, Paris 2003
7 מועצה לטיפול בענייני היהודים, שהוקמה בצרפת בנובמבר 1941.

צילה הרשקו

מבוטלת: הארגונים המחתרתיים נהנו ממקורות המידע ומן המשאבים הכספיים, ואילו הארגונים הלגליים נהנו מניסיונם של אלה המחתרתיים ונעזרו בהם כשהיה צורך בפעילות מחתרתית.

רשתות ההתנגדות הציוניות

במסגרת הגזרות האנטישמיות של הגרמנים ושל משטר וישי הוכרזה התנועה הציונית בצרפת כארגון בלתי חוקי בשני חלקיה של צרפת, עם זאת הפעילות הציונית נמשכה במחתרת ואף התגברה.⁸ האיידאל הציוני הלם את שאיפותיהם של רבים מחברי המחתרת היהודית. בימי המלחמה החשוכים והקשים ביותר נתן להם החלום הציוני תקווה וכוח להיאבק למען עתיד טוב יותר. נוסף על כך הגישה האקטיוויסטית הגלומה בציונות סייעה להם לתרגם את תחושת הסכנה ליצירת האיידאולוגיה והמסגרות של ההתנגדות.⁹ מבין רשתות ההתנגדות היהודיות בצרפת אימצו שתי תנועות מצע ציוני מובהק: ה'צבא היהודי' (Armée Juive, AJ) ו'תנועת הנוער הציוני' (Mouvement de la Jeunesse Sioniste, MJS). תנועות התנגדות אחרות, כגון 'הצופים היהודים' (Eclaireurs Israélites de France, EIF), קיימו גם הן פעילות ציונית ניכרת. הגרעין הראשוני של ה'צבא היהודי' הוקם בטולוז באוגוסט 1940 על ידי המשורר הרוויזיוניסטי דוד קנוט ואשתו אריאן ועל ידי אברהם פולונסקי ורעייתו אויוני. דוד קנוט, שהגיע לפריז מרוסיה בשנת 1917, ייסד את כתב־העת 'אפירמסיון' (Affirmation) והטיף בו לעלייה לארץ־ישראל. בני משפחת קנוט נמלטו כפליטים מפריז לטולוז ביוני 1940 (אשתו של קנוט, שהייתה בתו של המוזיקאי הרוסי סקריאבין

8 ר' פוזנסקי, 'הציונות בצרפת בתקופת מלחמת העולם השנייה: התפתחויות מוסדיות והשפעות אידיאולוגיות', ב' פינקוס וד' בן־סימון (עורכים), יהדות צרפת, הציונות ומדינת ישראל, שדה־בוקר תשנ"ב, עמ' 130–135; ל' לזר, 'תמורות בתנועה הציונית בצרפת בימי הכיבוש הגרמני', שם, עמ' 120–124.

9 ד' מכמן, 'חקר הציונות לנוכח השואה: בעיות, פולמוסים ומונחי יסוד', י' ויץ (עורך), בין חזון לרוויזיה: מאה שנות היסטוריוגרפיה ציונית, ירושלים תשנ"ח, עמ' 165; יומנו של מרק לוי, מצוי בידי המחברת. לוי, חבר ה'צבא היהודי' החל משנת 1943, בן למשפחה יהודית צרפתית מתבוללת, תיאר את התרגשותו כשנודע לו בעת המלחמה על המפעל הציוני: 'יש לנו עתה איידאל, סיבה לחיות, וזו פלסטין. מדוע שנמות כאשר מוטלת עלינו משימה נהדרת. האם אתם יודעים מה זה להיות בביתך במקום ששייך לך [...] לדעת שיש מקום שבו ילדיך יגדלו מאושרים וחזקים ולא לחשוב כל הזמן על העתיד העגום והטרגי המצפה להם?'. לוי הגשים את האיידאליים שלו כשהצטרף לפעילות ה'הגנה' בצרפת וכשהתנדב לצה"ל במלחמת השחרור. סגן לוי נהרג בקרבות לשחרור באר־שבע באוקטובר 1948.

הציונות בצרפת בעת שואה ותקומה

אברהם פולונסקי עם הנשיא זלמן שזר בטקס הענקת עיטור לוחמי המדינה

ואחייניתו של מולוטוב, שר החוץ של ברית-המועצות, נהרגה בעת פעילות מחתרתית בטולוז ביולי 1944).¹⁰

קנוט הגה את הפרוגרמה האידאולוגית של הארגון ופרסם אותה ביוני 1940 בחוברת שכותרת 'מה לעשות' (*Que Faire*), ובה הציג תכנית למאבק יהודי בנאצים. המחבר

10 עדותו של ארנולד מנדל, מרכז התיעוד היהודי בפריז (Centre de Documentation Juive Contemporaine), DIXI-26; 'י' בן-דוד, שליחות ה'הגנה' באירופה, תל-אביב תשנ"ה, עמ' 245; הרשקו (לעיל, הערה 5), עמ' 96-100.

צילה הרשקו

התייחס לא רק לבעיות האקטואליות, אלא מיקם אותן בהקשר היסטורי רחב יותר וטען כי הבעיה היהודית נבעה מחוסר יכולתם של יהודי הגולה לעצב את גורלם. קנוט הביע את אמונתו שניתן לפתור את הבעיה היהודית על ידי איחוד כוחות היהודים למען הקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל ולמען המאבק על זכויותיהם של היהודים בגולה. בהמשך החוברת התייחס קנוט לשאלת הפעולה המידית שיש לנקוט. התשובה על הדיכוי הנאצי תהיה לדעתו בהתארגנות הגנתית והתקפית בעלת אופי סודי.¹¹ רעיון ההתנגדות של קנוט היה אנטי־ממסדי, שכן הוא ביקש לארגן מחתרת שלא תפעל במסגרת ה'הסתדרות הציונית' הרשמית, שזנחה לדעתו את המאבק בבריטים בשל המלחמה.¹² ניסיונותיו של קנוט לגייס תמיכה ברעיון המחתרת שלו נתקל בחשדנות ואף בעוינות. הציונים חשדו בקנוט בשל נטיותיו הרוויזיוניסטיות. נוסף על כך צעירים יהודים עדיין ראו באותה עת בפעילות המחתרתית בגידה בצרפת, והתקשו לקבל את הרעיון להצטרף לתנועה בלתי מוכרת, להישבע לה אמונים ולציית למפקדים לא מוכרים.

שלב חשוב בהקמת תנועת ההתנגדות היהודית היה המפגש בטולוז בין קנוט לבין פולונסקי – האידאולוג של המאבק חבר לאיש המעשה. תולדות חייו של פולונסקי מבהירות את הרקע שעיצב את דמותו כמנהיג וכיוזם של מחתרת ציונית. פולונסקי נולד בשנת 1903 בביאליסטוק. בשנת 1909 הגיע עם משפחתו לארץ־ישראל, אך הם גורשו לאלכסנדריה בשנת 1914, ועם תום מלחמת העולם הראשונה חזרו לביאליסטוק. פולונסקי, שהיה פעיל במחתרת הקומוניסטית, נאלץ לברוח לגרמניה בשנת 1923, הגיע לטולוז והיה פעיל בחוגי הסטודנטים הרוויזיוניסטים. בשנת 1927 התקבל פולונסקי לעבודה במפעל הלאומי לתעשיית החנקן 'אוניה', ומשם ניהל את פעילותו המחתרתית בתקופת המלחמה.

הארגון שהוקם כתוצאה מהמפגש בין שני הזוגות באוגוסט 1940 נקרא 'היד החזקה' (La Main Forte), על שם חיבורו הגדול של הרמב"ם. הארגון היה מזוהה עם האצ"ל: שבועת האמונים של אנשיו דמתה לזו של האצ"ל והדגישה כי המלחמה בבריטים היא מטרתו העיקרית. הארגון חתר להקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל, מדינה שתוכל להבטיח את ביטחון היהודים בגולה. תכנית הפעולה המידית שלו הייתה להקים כוח צבאי בהשתתפות ציונים מכל הזרמים ואף לא ציונים כדי להיאבק בנאצים.¹³ בינואר 1942 חתם פולונסקי על הסכם עם קבוצתו הסוציאליסטית של לוסין לובלין

11 קנוט (לעיל, הערה 5), עמ' 141–143; לטור (לעיל, הערה 5), עמ' 26.

12 עדות ג' פישר, המכון לתיעוד בעל־פה, האוניברסיטה העברית בירושלים, (1), עמ' 1.

13 ראשי פרקים של תולדות חייו של פולונסקי (מסמך זה נמסר בידי פולונסקי למחברת); בן־דוד (לעיל, הערה 10), עמ' 243–245.

הציונות בצרפת בעת שואה ותקומה

על הקמתו של ארגון ה'צבא היהודי', שיכלול חברים ללא כל הבחנה אידאולוגית או ארגונית. לובלין, שהגיע אף הוא לטולוז ממזרח אירופה בשנות העשרים, השתייך לתנועת 'החלוץ' של מפלגת 'פועלי ציון'. הוא טען לימים שהיה קשר בין ההשתייכות לתנועה הציונית לבין ההצטרפות לתנועת ההתנגדות לנאצים: הציונים היו בדרך כלל מחוגי היהודים המהגרים ממזרח אירופה ולא ראו את עצמם כצרפתים לכל דבר, ולכן הם לא רחשו כבוד למרשל הצרפתי ולמשטר פטן ולא קיבלו את העמדה שעדיף לצרפת לשתף פעולה עם הנאצים.¹⁴

מיד עם הקמתו הציב לעצמו ה'צבא היהודי' למטרה לא רק להציל יהודים אלא גם לנהל מאבק צבאי בנאצים. יתר על כן, ייחודו של הארגון היה בכך שחרת על דגלו, כבר מימיו הראשונים של הכיבוש הנאצי, את המאבק הציוני לכינונה של מדינה יהודית בארץ-ישראל. המטרות הציוניות היו בגדר צווים אופרטיביים שהנחו את ראשי ה'צבא היהודי' בגיבוש אופיו ובבחירת דרכי המאבק בנאצים. מטרות אלה השתקפו בין השאר בנוסח שבועת האמונים של המגויסים החדשים ובערבי תרבות שבהם למדו חברי המאקי של ה'צבא היהודי' שיעורים בהיסטוריה ציונית. קבוצת המאקי של ה'צבא היהודי' נקראה על שם יוסף טרומפלדור, דגלה היה כחול לבן, ולחבריה היו כתפיות עם פסים בכחול ובלבן שנועדו להפגין בפני חברי המאקי הצרפתים את ייחודם הלאומי. חברים אחדים מקבוצת המאקי של ה'צבא היהודי' עברו את הפירנאים לספרד והשתלבו בבריגדה היהודית.¹⁵ ההחלטה לעבור לספרד נבעה לא רק משיקולים של הצלת יהודים ומאבק בנאצים אלא גם מן השאיפה להפגין נוכחות יהודית ולו סמלית בקרב הכוחות הלוחמים בנאצים. מפקדי ה'צבא היהודי' האמינו כנראה שנוכחות זו תסייע ליהודים לאחר המלחמה, בעת שיתנהלו הדיונים על גורל מדינה יהודית.

הקשר של ה'צבא היהודי' עם התנועה הציונית התמסד בשנת 1943, כאשר הארגון קיבל את מרותה של ה'הסתדרות הציונית' בצרפת. ג'וזף פישר, יושב ראש 'קרן קיימת לישראל' בצרפת, היה לחבר במפקדה הארצית של ה'צבא היהודי'. הארגון היה בקשר הדוק עם מרק ירבלום, יושב ראש התנועה הציונית בצרפת, והוא הוברח במאי 1943 לז'נווה על ידי ה'צבא היהודי'. ההסכם עם ה'הסתדרות הציונית' הבטיח ל'צבא היהודי' תקציבים למימון פעולותיו והקנה לו לגיטימיות בקרב חברי התנועה הציונית על פלגיה האידאולוגיים השונים.

ה'צבא היהודי' הרחיב את חוג חבריו ופעילותו באמצעות הסכמים לשיתוף פעולה עם 'תנועת הנוער הציוני' (MJS). ותנועת 'הצופים היהודים' ושינה את שמו ל'ארגון יהודי למאבק' (Organisation Juive de Combat, OJC). הארגון היהודי למאבק' כלל

14 עדות לובלין, מרכז התיעוד היהודי בפרז, DLXXII-28.

15 'גלבר, תולדות ההתנדבות, ב, ירושלים תשל"ט-תשמ"ה, עמ' 491, 495, 621-622.

צילה הרשקו

קבוצת המאקי של אנדרה; ארכיון יהודה בסניצקי

קבוצה מהניכי קורס ההגנה

הציונות בצרפת בעת שואה ותקומה

חברים מכל קצות הקשת הפוליטית הציונית וגם חברים יהודים לא ציונים שרצו להיאבק בנאצים במסגרת יהודית. כך הפך ה'ארגון היהודי למאבק' למעין ארגון גג של ארגונים אחדים, שהייתה ביניהם חלוקת עבודה: ה'צבא היהודי' עסק בעיקר בפעילות צבאית, בהעברת הכספים ובחלוקתם, ואילו ארגונים אחרים עסקו בעיקר בפעילות הצלה. שיתוף פעולה זה הפך את המאבק המשותף ליעיל יותר ואף תרם לכוחו של ה'צבא היהודי', אשר פעיליו יצרו מוקדי השפעה בארגונים יהודיים שונים.¹⁶

'תנועת הנוער הציוני', שהוקמה במאי 1942 בכינוס במונפליה,¹⁷ שמה לה למטרה לאחד את כל הצעירים הציונים בצרפת ללא הבדל מפלגתי ותוך הדגשת הגורמים המאחדים: ארץ-ישראל, חלוציות ו'עבודת ההווה'. בכינוס במונפליה הוחלט על השתתפות בכל החזיתות של המאבק נגד הנאצים בד בבד עם קיום פעילות ציונית: הצלת יהודים מידי הנאצים ומשתפי הפעולה הצרפתים, פעילות חינוכית ציונית, הקמת הכשרות ציוניות וסיוע במאבק הצבאי נגד הנאצים למען שחרור צרפת.

למרות ההחלטה העקרונית להתמקד בפעולות הצלה ולא בפעילות צבאית, הוחלט לאפשר לחלק מהחברים בתנועה להצטרף לקבוצות הלוחמות של ה'צבא היהודי'. את ההחלטה לשלוח צעירים של 'תנועת הנוער הציוני' למאקי של ה'צבא היהודי' ולא לקבוצות מאקי אחרות הסביר ד"ר איתן גינת (טוטו) בכך שהמאקי של ה'צבא היהודי' נתפס בעיניהם כחלק מהתנועה הציונית הלוחמת, ובכך שהציג את עצמו כנציג ה'הגנה'. החלטה עקרונית חשובה נוספת הייתה שלא להצטרף ליהדות המאורגנת ב'איחוד הכללי של האיזראליטים בצרפת', כלומר שלא להירשם כיהודים אצל הרשויות, אלא לפעול במחתרת. הנימוק להחלטה היה שחלק גדול מהחברים בארגון היו נתינים זרים, ופעילות רשמית הייתה אפשרית רק ליהודים צרפתים. תרומתם המכרעת של חברי 'תנועת הנוער הציוני' להצלה הייתה בהנפקת תעודות זהות מזויפות מצוינות באיכותן. נוסף על כך רבים מאנשי 'תנועת הנוער הציוני' השתלבו בקרבות לשחרור צרפת, אם במסגרת המאקי שבחסות ה'צבא היהודי' ואם בקבוצות הגרילה שבערים. חלקם המשיכו בקרבות להבסתה הסופית של גרמניה במסגרת צבאות בעלות הברית והבריגדה היהודית.

16 הרשקו (לעיל, הערה 5), עמ' 67-72; לזר (לעיל, הערה 3), עמ' 277-288.

17 ז' ג'פרויקין, דוח על פעילות 'תנועת הנוער הציוני', ללא תאריך, אצ"מ, S26/1538; ס' לוויט, המזכיר הכללי של התנועה, דוח על פעילות 'תנועת הנוער הציוני' בצרפת, אוגוסט 1944, אצ"מ, Z/10.300; מסמך על 'תנועת הנוער הציוני', ללא שם המחבר וללא תאריך, אצ"מ, L22/151 - המסמך מפרט את הישגיו של הארגון בתחום ההצלה; דוח של לוויט, ינואר 1942 (צריך להיות ינואר 1943), מרכז התיעוד היהודי בפריז, CCXX-53; א' גינת, 15.5.1985, שם, CDLXXIII-94; עדות א' גינת, המכון לתיעוד בעל-פה, האוניברסיטה העברית בירושלים, (147); עדות ר' גמזון, שם, (109); עדות ג' פוקס, שם, (148).

צילה הרשקו

ארגון נוסף שקיים פעילות ציונית ניכרת היה ארגון 'הצופים היהודים', שהוקם בשנת 1923 ביוזמתו של רובר גמזון, מהנדס מאלוס שהושפע מהמשורר אדמונד פֶּלֶג. פעילות 'הצופים היהודים' לפני המלחמה שימשה דגם לפעילותם גם בתקופת הרדיפות – גמזון הנהיג שיטות חינוך צופיות שעיקרן הסתגלות לתנאי שדה בתוספת תכנים יהודיים. בפעילותו החינוכית של הארגון השתתפו יהודים צרפתים ומהגרים כאחד.¹⁸

ביולי 1941 הוכרו 'הצופים היהודים' על ידי משטר וישי כארגון לגיטימי המשרת את המטרות המוצהרות של וישי ובעיקר את אידאל 'השיבה אל הקרקע', והם נתמכו כספית על ידי המשטר. התנועה פעלה במסווה הלגיטימיות וניצלה את הסיוע הכספי של ה'איחוד הכללי של האיזראליטים בצרפת' כדי להציל יהודים גם בפעילות בלתי לגיטימית. 'הצופים היהודים' הקימו חוות חקלאיות (המפורסמות שבהן היו מואסק [Moissac] וטלויה [Taluyers]), ונוצר בהן הווי מיוחד של עבודה המשולבת בלימוד ובאורח חיים יהודי וציוני. לאחר כיבוש דרום צרפת על ידי הגרמנים, בנובמבר 1942, עברו 'הצופים היהודים' לפעילות מחתרתית מלאה בכינוי ה'סיויים' (Sixieme), היינו: השישי). חברי הארגון עסקו בהברחת ילדים ומבוגרים לשווייץ, בהחבאת ילדים ומבוגרים ובהכנת תעודות מזויפות, וקיימו קשרי עבודה עם רשתות התנגדות יהודיות אחרות. ביוני 1944 חתמו 'הצופים היהודים' על הסכם לשיתוף פעולה צבאי עם ה'צבא היהודי', ובעקבות זאת הוקמו קבוצות מאקי של 'הצופים היהודים' וחלקם עברו לספרד באמצעות ה'צבא היהודי'. אנשי ה'סיויים' השתלבו בקרבות לשחרור צרפת במסגרת המאקי ובמסגרת ההתקוממות בערים.¹⁹

רשתות ההתנגדות הציוניות מילאו אפוא תפקיד משמעותי בהצלת יהדות צרפת. עם זאת יש להדגיש שדווקא יחסי הגומלין בין התפיסה הציונית לבין התפיסה האיזראליטית הם שהקנו יתרון לרשתות ההתנגדות היהודיות: המנהיגים הציונים של תנועת ההתנגדות נשאו עמם את זיכרון הרדיפות במזרח אירופה, ניתחו נכוחה את הסכנה הנאצית והתארגנו להתמודדות מיד בשלבים הראשונים של הכיבוש. מנגד, הגישה האיזראליטית תרמה 'נכסים' חשובים, כגון קשרים חברתיים וכלכליים, הכרת התרבות המקומית, השפה ומנהגי המקום. מכיוון שיהודי צרפת היו מעורים בחברה, בתרבות ובכלכלה בארצם, קל היה להם יותר להסתייע בגורמים בחברה הצרפתית כגון מוסדות נוצריים, ראשי עיריות ופקידים בכירים. למעשה מפקדי ה'צבא היהודי' שילבו את היתרון שבנקודת המבט של המהגרים ושבחזון הציוני עם השתלבותם בחברה

18 A. Michel, 'Les éclaireurs israélites de France pendant la Seconde Guerre Mondiale, 18 septembre 1939–septembre 1944', Mémoire de Maîtrise d'histoire contemporaine, Université Paris I – Sorbonne, 1981–1982, pp. 38–59, 127–131

19 דוח על פעילות 'הצופים היהודים', 1.9.1941, ארכיון יד ושם, 09/11*3, R. Gamzon, *Les eaux claires: Journal, 1940–1944*, Jérusalem 1981

הציונות בצרפת בעת שואה ותקומה

הצרפתית. אוריינטציה זו של השתלבות בלתי מתבוללת הביאה לכך שהם התארגנו לפעולות התנגדות מיד בראשית הכיבוש וניהלו את מאבקם תוך ניצול השתלבותם בחיי החברה והכלכלה הצרפתיים.

לפעילות ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' בעת המלחמה היו השלכות חשובות לתקופה שלאחריה: נוצר ארגון מגובש עם מפקדה סמכותית, נוהלי פעולה וחברים ממושמעים, שחלקם נרתמו למשימות שהציב בפניהם הארגון לאחר השחרור; הארגון זכה להכרה רשמית של השלטונות הצרפתיים כארגון שהשתתף במלחמה בנאצים; אף ה'סוכנות היהודית' הכירה בארגון באופן רשמי,²⁰ וכך נוצר בסיס לשיתוף הפעולה עם ה'הגנה' בתקופה שלאחר המלחמה.

ב. הציונות בצרפת בעת המאבק על הקמת המדינה

שחרור צרפת מעול הכיבוש הנאצי העמיד את יהודי צרפת בפני המשימה המורכבת והקשה של שיקומם האישי, המשפחתי והקהילתי. שיתוף הפעולה של משטר וישי ב'פתרון הסופי' של יהדות צרפת והגילויים המחודשים של אנטישמיות לאחר המלחמה²¹ לא הביאו לאכזבה מרעיון ההשתלבות באומה הצרפתית ולשיבה לשורשים היהודיים. החששות והטראומות בעקבות המלחמה עוררו בדרך כלל רצון להיטמע עוד יותר בסביבה, כדי למנוע אירועים דומים בעתיד. הדבר התבטא בתופעות כגון הסתרת הזהות היהודית על ידי שינוי שמות, המרת דת, נישואין מעורבים וסירוב לערוך ברית מילה לבנים.²² קשיי השיקום והרצון להשתלב מחדש בחברה ובמדינה החלישו את התנועה הציונית בצרפת לאחר המלחמה.²³ מנגד, פעילותם החשאית של אנשי ה'ארגון היהודי למאבק' במסגרת ארגון ה'הגנה' בצרפת ופעילותם הדיסקרטית של אישים צרפתים פרו-ציונים, יהודים ברובם, תרמו באופן משמעותי למאבק על הקמת מדינת ישראל.

20 הסכם בין הסוכנות היהודית לארמונד (ה'צבא היהודי'), 12.7.1944, ארכיון פולונסקי, D-6-7.
21 דוחות האספה הכללית של המועצה המייצגת של יהודי צרפת' (Conseil Représentative des Israélites de France, CRIF), 1945-1949, פריז (הדוחות שמורים במשרדי המועצה). מועצה זו הייתה ארגון הגג של יהודי צרפת שהוקם בשנת 1944.
22 ד' ויינברג, 'השיקום אחרי המלחמה', כהן (לעיל, הערה 1), עמ' 507-523; ירבולום, 'על מצב יהודי צרפת', 1.12.1944, אצ"מ, Z4/10.300; צ' הרשקו, 'צרפת, היישוב היהודי בארץ-ישראל ויהדות צרפת: 1945-1949', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ה, עמ' 267-269.
23 ש' שוורצפוקס, 'יהדות צרפת הותיקה לנוכח הקמת מדינת ישראל', פינקוס ובן-סימון (לעיל, הערה 8), עמ' 169-177.

צילה הרשקו

ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' וה'הגנה'

עם שחרור צרפת התפזרו ארגוני המחתרת היהודיים שהוקמו למאבק בצורך הנאצי, כיוון שסיימו את תפקידם. 'תנועת הנוער הציוני' המשיכה את פעילותה כתנועה מאוחדת והתפרקה לאחר הקונגרס שקיימה במרס 1945.²⁴

אף שרובם הגדול של חברי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' לא המשיכו בפעילות במסגרת הארגון, ואף שהארגון קלט לשורותיו חברים שלא השתייכו אליו בתקופת המלחמה, ניתן בהחלט לראות בארגון שפעל לאחר המלחמה את המשכו של ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' המקורי: הגרעין המרכזי של המפקדה המשיך בפעילותו גם בארגון ה'הגנה'; רוב החברים שהמשיכו בפעילות ב'הגנה' ראו את עצמם כחברי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק'; השליחים הארץ-ישראלים שהגיעו לפריז כינו את אותם פעילים – ה'צבא היהודי'; הארגון שהוקם במסגרת ה'הגנה' פעל לאור המטרות הבסיסיות שהותוו כבר עם הקמת ה'צבא היהודי'; הארגון השתמש בנכסים שצבר בתקופת פעילותו בעת המלחמה כגון: כסף, נכסי דלא נידי, קשרים ויוקרה. באפריל 1946 חתם פולונסקי על הסכם עם ה'הגנה' – באמצעות נחום שדמי – ולפיו הפך ארגונו של פולונסקי לארגון ה'הגנה היהודית בצרפת ובצפון אפריקה', פולונסקי היה למפקדו, והמסגרת האזרחית של ה'צבא היהודי' נותרה בעינה וניתנה לה מידה גדולה של אוטונומיה ועצמאות.²⁵

כבר עם שחרור צרפת נערך הארגון להגשמת המטרות שהציב לעצמו: השגת עצמאות לאומית בארץ-ישראל והגנה על ביטחונם וזכויותיהם של יהודי הגולה. מפקדי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' קיוו שפעילותם בעת המלחמה תקל עליהם לתפוס מקום מרכזי בהנהגת הקהילה היהודית בצרפת. ברם עם חלוף הזמן שבה ההנהגה הוותיקה של הקהילה היהודית למקומה ודחקה הצדה את מפקדי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק', שהיו מנוסים פחות בפוליטיקה הקהילתית.²⁶ שאיפותיהם של מפקדי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' להשפעה כווננו גם

24 דוח על קונגרס 'תנועת הנוער הציוני', 10-14 במאי 1945, ארכיון פולונסקי.
25 דוח על ה'צבא היהודי' בעת המלחמה ולאחריה, ללא תאריך, ארכיון ז'יל ג'פרויקין (ממפקדי ה'צבא היהודי' ונציג ה'ג'וינט' בצרפת); יומן דוד בן-גוריון, 15.5.1945, 16.5.1945, 6.10.1945, 3.11.1945, 9.11.1945, ארכיון צה"ל, 139/83/19.
26 תכנית להקמת שירות חשאי, כנראה משנת 1944, ארכיון פולונסקי, 2D-72; קרוסטיין (ממפקדי ה'צבא היהודי') אל פול (פולונסקי), ללא תאריך, שם, 6D-19/1; קדט (פייר טוגל), תכנית סודית, 1944, שם, 66/1-bis11D; פול אל קדט, 15.1.1945, שם, 69/1-bis11D; 19.8.1947, שם, 14D-1/4; ג'קל (ו'אק לורוס, ממפקדי ה'צבא היהודי') אל פול, 2.2.1945, שם, 3D-16 – הכותב הביע שם אכזבה משובם של המנהיגים הוותיקים, ש'הפגינו פחדנות וחוסר יכולת ונכשלו בהנהגתם'; קרוסטיין אל פול, 29.11.1944, שם, 6D-22/1.

הציונות בצרפת בעת שואה ותקומה

ליישוב היהודי בארץ־ישראל. הם קיוו שפעילותם בשנות המלחמה תקנה להם מעמד מיוחד ב'הגנה', ושיוכלו להשפיע על דרכי ניהולו ועל אופיו של המאבק הציוני בבריטים. הם רצו להחדיר למאבק הציוני את 'רוח ה'צבא היהודי'' וערכיו,²⁷ וסביר להניח שהתכוונו בכך לשיתוף פעולה בין גורמים שונים תוך טשטוש חילוקי הדעות המפלגתיים והאידיאולוגיים למען המאבק המשותף. ואולם יומרותיהם של מפקדי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' להשפיע על אופיו של המאבק הציוני, התנפצו אל מול המציאות. למרבה האירוניה עלייתם של מאות מחברי הארגון לארץ־ישראל, הפחיתה את מספר החברים שעמדו לרשותו. נוסף על כך מפקדי הארגון בחרו ככשלושים וחמישה חברים בלבד לריכוז הפעילות המחתרית הציונית של ה'הגנה' בצרפת, מפני שפעלו על פי קונצפציה שדגלה בקומץ איכותי של אנשים שומרי סוד שיהיו הגרעין של הארגון המחתרתי ויפעילו בעקיפין רבים אחרים למען המטרות הציוניות.²⁸

זאת ועוד, המפגש בין השליחים הארץ־ישראלים שהגיעו לצרפת החל מינואר 1945, לבין ותיקי תנועת ההתנגדות היהודית בצרפת לא התנהל על מי מנוחות. מפקדי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' ציפו ליחס של כבוד, הערכה ושוויון בשל פועלם בעת המלחמה ובשל הסיוע שהשיטו ל'הגנה', ואילו השליחים הארץ־ישראלים, ובעיקר דוד שאלתיאל, ביקשו להכפיף את אנשי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' לפיקוד ה'הגנה' ולמרותם שלהם.²⁹

השליחים ציפו לארגון גדול, שיעמיד לרשותם כוח אדם ומשאבים כספיים ניכרים, ציפיות שהווננו לא במעט על ידי הדוחות של מפקדי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' על פועלו של ארגונם בעת המלחמה.³⁰ האכזבה של השליחים, שהייתה מעורבת בתסכולים על הקשיים האובייקטיביים לארגן את העלייה הבלתי לגלית (מחסור

27 פול (פולונסקי) אל קוברסקי (מבכירי ארגון 'אורט' בצרפת, ממפקדי ה'צבא היהודי'), ארכיון פולונסקי, 24/1-bis11D; פול אל ג'קל (ז'אק לזרוס), 17.4.1945, שם, 95/1-bis11D; ארכיון לובלין, מסמכים שנמסרו למחברת על ידי לובלין; דבריו של לובלין בפני קציני ה'צבא היהודי' בכנס הראשון שלאחר השחרור בדצמבר 1944, מרכז התיעוד היהודי בפריז, CMXX-42.
28 דוח על ה'צבא היהודי' (לעיל, הערה 25); רשימה של שלושים וחמישה השמות, ארכיון פולונסקי, 1/2-11D.

29 עדותו של שדמי, ארכיון תולדות ה'הגנה', 37.33; יצחק לוי, 11.5.1945, שם, 30A/144; קרוסטיון אל פול, 31.1.1945, ארכיון פולונסקי, 8/1-10D; ארכיון יד טבנקין, חטיבה S25, מכל 156, תיק 7; נ' שדמי, קו ישר במעגל החיים, תל-אביב תשנ"ה, עמ' 163; ע' זרטל, זהבם של היהודים: ההגירה היהודית המחתרית לארץ־ישראל, 1945-1948, תל-אביב תשנ"ו, עמ' 161.

30 ד' ג'פרויקין אל א' דובקין, ברצלונה, 7.8.1944, ארכיון יד ושם, 09/306; מכתב אל דובקין, 28.8.1944, ללא שם הכותב, אצ"מ, S26/1538; ש' קפל, מאבק יהודי בצרפת הכבושה: במחנות־ההסגר וב'ארגון היהודי הלוחם' (1940-1944), ירושלים תשמ"א, עמ' 172-179.

צילה הרשקו

באוניות, בדלק ועוד), גרמה לכך שבדיווחיהם לבן-גוריון – כפי שעולה מיומנו – המעיטו בתחילה בערכם של הארגון ואנשיו.³¹

המפגש בין מפקדי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' לשליחים היה מתוח גם כיוון שאותם מפקדים נבדלו מהשליחים הארץ-ישראלים בתרבותם, בהתנסותם המלחמתית, בשיטות הלחימה ובמנטליות שלהם. חשדנותם של השליחים כלפי אנשי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' נבעה בעיקר מסירובם של אלה להתאים עצמם למציאות הפוליטית של היישוב בארץ-ישראל ולהזדהות כחברים פעילים בשירות אחת המפלגות הציוניות. השליחים גם שפטו בחומרה את סירובם של אנשי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' לנקוט עמדת תמיכה ברורה במאבקו של היישוב נגד ארגוני הפורשים.³² נוסף על כך השליחים הארץ-ישראלים האמינו שיש לחסל את הגולה ה'ארורה', ואילו מפקדי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' סברו שהגולה תמשיך להתקיים לצד מדינת ישראל ולכן יש להיערך להגנתה.³³

היחסים המתוחים ומאבקי הכוח הללו לא פגעו באופן מהותי באיכות התרומה של ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' למאבק הציוני ובשיתוף הפעולה עם השליחים. ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' הניח את התשתית לעבודת השליחים הארץ-ישראלים בצרפת: הוא רכש או שכר משרדים, בתים וחוות חקלאיות, סייע לעלייה הלגלית ולעלייה החשאית מצרפת, יצר את התשתית למערכת האלחוטית בצרפת, סייע ברכישת נשק, באחסונו ובקשרים עם השלטונות הצרפתיים. ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' סייע להניח את היסודות להדרכה הצבאית של ה'הגנה' בצרפת והשתתף במפעל הגיוס והאימונים ערב הקמת המדינה ולאחר שפרצה מלחמת השחרור. כל הפעילויות הללו היו כרוכות בהוצאות כספיות ניכרות, שחלק גדול מהן מומן מתקציבי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק'.³⁴

זאת ועוד, באמצעות אנשיו שהיו בעמדות מפתח בארגונים יהודיים פעל ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' לשכנע ארגונים יהודיים כגון 'אורט' לאמץ קו

31 יומן בן-גוריון, 30.10.1945, 1.11.1945, ארכיון צה"ל, 139/83/25.
32 עדות שדמי בוועדת החקירה בפרשת פול, יומן בן-גוריון (שם); בן-גוריון אל ר' שילוח, 9.11.1948, גנוך המדינה, 2344/1 – בן-גוריון ביקש משילוח לבדוק את האשמותיו של פישר שהעיתון של פולונסקי 'דפונס' אינו נאבק באצ"ל במידה מספקת; מ' האוזנר (ממפקדי ה'צבא היהודי') אל פול, 26.2.1946, ארכיון פולונסקי, 13D-117/1; ס' סגל אל אלבר כהן (מפקדים ב'צבא היהודי'), 7.12.1945, שם, 11D-129/5.
33 קרוסטיון אל פול, 27.12.1944, ארכיון פולונסקי, 6D-25/1; ג'קל אל פול, 20.7.1945, שם, 10D-10/14; הכינוס האירופי השני של ה'הגנה', 5.11.1947 – 8.11.1947, שם, 11D-bis/7-4.
34 הרשקו (לעיל, הערה 5), עמ' 167-336.

הציונות בצרפת בעת שואה ותקומה

חברי המאקי של הא.ג.י., 1944. מימין לשמאל: אלברט כהן, פיירו קאופמן, הנרי ברודר, פטריסיה רובל, ג'ק לאזארוס, ראול לאונס. ארכיון ז'ן ברומן

פרו־ציוני ואף לעזור לפעילות הציונית החשאית.³⁵ ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק' גם הצליח לנטרל את השפעתם האנטי־ציונית של הקומוניסטים על ארגון הסטודנטים היהודים.³⁶

נוסף על כל זאת העמיד הארגון לרשות שליחי ה'הגנה' והיישוב את קשריו עם אישים פוליטיים ועם ראשי שירותי הביטחון הצרפתיים, וכך הם זכו להבנה ולסובלנות לנוכח הפעילות הבלתי חוקית הענפה שהתנהלה על אדמת צרפת.³⁷

35 על 'אורט' וההכשרות הימיות בדרום צרפת ראו: שם, עמ' 255–263; ארכיון 'אורט', תיק 822, הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, ירושלים.

36 דוח מודיעיני על קונגרס של ארגון הסטודנטים היהודים, 20 ביולי עד 5 בספטמבר 1946, 19.7.1946, ארכיונים לאומיים (Archives Nationales), פריז, F1a-3347; דוח המודיעין הכללי, 8.5.1947, שם, F7/15292; דלי טקוצ'יאנו אל פול, 14.1.1948, ארכיון פולונסקי, 5/2-14D; דוח של דלי טקוצ'יאנו על קונגרס הסטודנטים היהודים, אוגוסט 1947, שם, 2/2-14D; קבינט, התכתבות כללית, ארכיון המשטרה בפרפקטורה של המשטרה, פריז, הרובע החמישי, A.K. 40435.

37 ארכיונים לאומיים, תיקי המודיעין הכללי הצרפתי, מרסיי, 185 W 148 – בתיק יש דוחות רבים של סוכני המודיעין הצרפתי על הפעילות החשאית שהתנהלה בדרום צרפת, ראו למשל: דוח של

צילה הרשקו

ה'לובי הפרו-ציוני'³⁸

היבט נוסף של המאבק על הקמת המדינה היה הפעילות הדיפלומטית שניהלו מאחורי הקלעים אישים צרפתים פרו-ציונים כלאון בלום, רנה מאייר, דניאל מאייר וז'יל מוק. אישים אלה חתרו להשיג את תמיכת צרפת בהקמת המדינה, מתוך שיקולים ראל-פוליטיים ומוסריים כאחד. הם הגבירו את מאמציהם בעיקר בעת המאבק המכריע לאישור תכנית החלוקה בהצבעה בעצרת הכללית של האו"ם ב-29 בנובמבר 1947. בלום, ידיד הבלתי נלאה של הציונים, הפעיל את השפעתו אצל הנשיא וינסן אורויל, אצל ראש הממשלה רובר שומן ואצל שר החוץ ז'ורז' בידו. הוא העלה לפניו טענות מוסריות הנוגעות לסבלו של העם היהודי בשואה, וכן טענות פוליטיות, כגון הנזק שייגרם לצרפת אם תביא להכשלת תכנית הרוב – תכנית החלוקה.³⁹

רנה מאייר, שייצג את הפרלמנט הצרפתי במשלחת צרפת באו"ם, העלה אף הוא טענות מוסריות ופוליטיות במכתב ששלח אל בידו ב-20 באוקטובר 1947. מאייר הציג את בקשתו שצרפת תצביע בעד תכנית החלוקה כנובעת מתוך דאגה לאינטרסים של צרפת, וטען שמדיניות הפיוס של צרפת כלפי הערבים לא תצליח, כפי שלא הצליחה מדיניות הפיוס כלפי היטלר. הוא הזהיר שהימנעות צרפתית עלולה להכשיל את תכנית הרוב והדגיש את החשיבות של הקמת מדינה יהודית כפתרון לבעיית היהודים העקורים. תשובת בידו למאייר ב-27 באוקטובר 1947 העידה על השפעת התערבותו של מאייר.⁴⁰

ידידיה של התנועה הציונית בממשלת צרפת פעלו אף הם על מנת להביא לתמיכתה של צרפת בתכנית החלוקה. בישיבת הממשלה ב-26 בנובמבר 1947 עלתה על סדר היום שאלת ההצבעה באו"ם. שר הפנים מוק ושר העבודה דניאל מאייר הביעו התנגדות עזה לאפשרות שצרפת תימנע בהצבעה. הם טענו שהדבר לא יביא לשיפור היחסים עם

המודיעין של ראשי הארגונים היהודיים בצרפת, אוגוסט 1946, ודוח של ראש שירות המודיעין הכללי למפקח המשטרה על הגירה בלתי חוקית של יהודים, אוקטובר 1946; Ph. Bernert, *Roger Wybot et la bataille pour Le D.S.T.*, Paris 1975, pp. 152–156; הרשקו (לעיל), הערה 5, עמ' 284–288, 308–313, ושם על פרשת שחרור אלחוטאים ארץ-ישראלים בספטמבר 1946, ועל פרשת הנשק של הבריגדה היהודית שנתפס על ידי השלטונות הצרפתיים ביוני 1946.

38 ה'לובי הפרו-ציוני' בצרפת לא היה שדולה מאורגנת ולכן נוספו מירכאות לכינוי.

39 צ' הרשקו, בין פאריס לירושלים: צרפת, הציונות והקמת מדינת ישראל: 1945–1949, תל-אביב תשס"א, עמ' 81–84; א' אבן, פרקי חיים, תל-אביב 1978, עמ' 93; א' אילת, המאבק על המדינה: וושינגטון 1945–1948, תל-אביב תשמ"ג, עמ' 430–433; V. Auriol, *Journal du Septennat 1947–1954*, I, Paris 1970, p. 810; I. Greilsammer, *Blum*, Paris 1996

40 שוורצפוקס (לעיל, הערה 23), עמ' 173–175; D. Mayer, *René Mayer: Etudes*, 24.10.1947, *temoignages, documents*, Paris 1983, pp. 377–379; ר' מאייר אל הנשיא, 27.1.1949, שם, ארכיונים לאומיים, פריז, ארכיון רנה מאייר, 363/AP/36; פישר אל ר' מאייר, 27.1.1949, שם.

הציונות בצרפת בעת שואה ותקומה

העולם הערבי אלא יגרום לתוצאה הפוכה. כמו כן טענו שצרפת אינה יכולה לעמוד מן הצד כאשר שתי המעצמות, ארצות-הברית וברית-המועצות, תומכות בתכנית. מספר ימים לפני ישיבת הממשלה, ב-22 באוקטובר 1947, נפגשה משלחת של ראשי הארגונים היהודיים בראשותו של עורך הדין אנדרה בלומל עם הנשיא אוריוול כדי לשכנע אותו שעל צרפת לתמוך בתכנית הרוב. בלומל, שהיה מקורב לשר הפנים לשעבר אדואר דֶפֶרֶה, והרבה לסייע לאנשי ה'צבא היהודי' – ה'ארגון היהודי למאבק', הזכיר את היחס החיובי של צרפת לציונים בפרשת 'ציאת אירופה תש"ז' ('אקסודוס') וביקש שצרפת לא תפגע באהדה שזכתה לה בעולם היהודי בעקבות פרשה זו. הוא הדגיש שהערבים לא יודו לצרפת על הימנעות בהצבעה ואילו היהודים יכעסו עליה. רנה קסין, משפטן מפורסם וסגן יושב ראש מועצת המדינה (Conseil d'Etat), הדגיש באותה הפגישה שעמדתה של צרפת עשויה להשפיע על עמדתן של מדינות אחרות ומכאן האחריות שיש לצרפת בהצבעתה באו"ם.⁴¹ סביר להניח שפגישה זו סייעה אף היא לגיבוש עמדתו החיובית של אוריוול בישיבת הממשלה הצרפתית שבה נדונה עמדת צרפת לגבי תכנית החלוקה.

הציונים ייחסו ערך מכריע לפעילות ה'לובי הפרו-ציוני', ואמנם אין ספק שהלחצים שהופעלו מבפנים על מעצבי מדיניות החוץ הצרפתית היו יעילים. בהיותם חלק מהממסד הפוליטי השליט ידעו אישים כבלום, רנה מאייר, דניאל מאייר ומוק להדגיש את הטענות ה'ראלי-פוליטיות והמוסריות שהיה בהן כדי להשפיע על מעצבי מדיניות החוץ. עם זאת נראה שהם לא התדפקו על דלתות נעולות. מתוך דיווחי אנשי משרד החוץ הצרפתי מתברר שעם כל רצונם שצרפת תימנע בהצבעה, הם לא היו אדישים לשיקולים כמו היחסים עם ארצות-הברית, מעמד המוסדות הצרפתיים בארץ-ישראל, יוקרת האו"ם והחשש מלהיות הגורם להכשלת תכנית הרוב.⁴² חשיבות פועלם של האישים הפרו-ציונים באה לידי ביטוי גם בסיוע שהגישו לנציג ה'סוכנות היהודית' בצרפת, מוריס פישר, ולאמיל נג'ר, שהיה ממונה על הקשרים עם העיתונות ועל קידום ההסברה הציונית בצרפת. באמצעות ה'לובי הפרו-ציוני' יכלו השליחים הציונים להתעדכן ולקבל מידע מפורט על המתרחש מאחורי הקלעים של הפוליטיקה הצרפתית. ובזכות מידע זה היו פישר ונג'ר מודעים לשיקולים שהניעו את המדיניות הצרפתית

41 אוריוול (לעיל, הערה 39), עמ' 587-588; ע' זרטל: 'הקשר הסוציאליסטי: סוציאליסטים צרפתים והמפלגה הסוציאליסטית הצרפתית - יחסם לציונות ערב הקמת המדינה', פינקוס ובן-סימון (לעיל, הערה 8), עמ' 191-192; פגישה של ראשי הארגונים היהודיים עם נשיא הרפובליקה, 22.10.1947, ארכיונים לאומיים, פריז, ארכיון רנה מאייר, 363/AP/36.

42 הרשקו (לעיל, הערה 39), עמ' 77-81, והדברים שם מבוססים על הארכיונים של משרד החוץ הצרפתי, בעיקר תיקי NOUI.

צילה הרשקו

בשאלת ארץ-ישראל וכך יכלו לגייס את הטענות שיתאימו לקידום המטרות הציוניות בקרב מקבלי החלטות בצרפת וכן בדעת הקהל הצרפתית. פישר ונג'ר אכן השקיעו מאמצים רבים בטיפוח קשרים עם העיתונות כדי להשפיע על דעת הקהל הצרפתית. לדוגמה בתקופה שקדמה להצבעה המכרעת יזם פישר את נסיעתם של עיתונאים צרפתים לארץ-ישראל. הוא היה בקשר בעיקר עם העיתון 'לה מונד' (*Le Monde*), שלדעתו היה בעל השפעה מכרעת על דעת הקהל הצרפתית בענייני המזרח התיכון.⁴³ הדגם המיוחד של הציונות בצרפת הוכיח אפוא את יכולתו להתמודד עם שני האתגרים המרכזיים והמכריעים שעמדו בפני העם היהודי ויהדות צרפת: השואה והמאבק על הקמת המדינה.

ארגונים ציוניים, בעלי אוריינטציה של השתלבות בלתי מתבוללת, שיתפו פעולה בשנות מלחמת העולם השנייה עם קבוצות בעלות אוריינטציה לא ציונית, שדגלו בהשתלבות מוחלטת באומה הצרפתית. שילוב הכוחות תרם במידה משמעותית להצלחת רובה של יהדות צרפת מידי הנאצים ומשטר וישי.

הדגם המיוחד של הציונות המעורה בחברה ובמדינה הוכיח את יעילותו בצרפת גם בעת המאבק על הקמת מדינת ישראל. ותיקי תנועת ההתנגדות היהודית בצרפת שחברו לשליחי ה'הגנה' תרמו את חלקם להקמת מדינת ישראל. הם פעלו במסגרת תנועת ה'בריחה', בעלייה ב' ובמחנות האימונים והגיוס בצרפת, ונטלו חלק במאבק על דעת הקהל ובמאמצים להשפיע על מקבלי ההחלטות בצרפת. חברי ה'לובי הפרו-ציוני' הפעילו אף הם את השפעתם הדיסקרטית והחשובה למען תמיכתה של צרפת בהחלטה המכרעת של האו"ם בנובמבר 1947 על הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל.

43 שם, עמ' 96-105; א' אפשטיין אל ה'הנהלה הציונית', 14.1.1948, אצ"מ, S25/6594; מ' פישר אל ח' ברמן, לינטון ואפשטיין, 19.1.1948, שם; פישר אל נ' גולדמן, אוקטובר 1947, אצ"מ, Z6/86; על השתקפות שאלת ארץ-ישראל בתקשורת הצרפתית ראו: J. Dalloz, *La création de l'Etat d'Israël*, Paris 1993